

PRAWDA O BANANACH

PAKIET EDUKACYJNY
DLA NAUCZYCIELI I NAUCZYCIELEK
ORAZ EDUKATORÓW I EDUKATOREK

Pakiet jest adaptowanym materiałem edukacyjnym przygotowanym przez Banana Link. Wersję materiału w języku angielskim znajdziecie na stronie: www.bananalink.org.uk/resources

Redakcja polskiego wydania: Marta Gontarska, Maria Huma

Tłumaczenie: Agnieszka Sobolewska

Autorzy i autorki zdjęć wykorzystanych w publikacji: Barbora Mrázková (zdjęcie na okładce oraz zdjęcia na stronach: 6, 9, 10, 31); Jan Nimmo (str. 12, 15); Maciej Zygmunt (str. 17, 19); Kristof Vadino (str. 17); Maria Huma (str. 17)

Opracowanie i skład polskiego wydania: manto.com.pl

Fundacja Kupuj Odpowiedzialnie

ul. Sławkowska 12, 31-014 Kraków || www.ekonsument.pl

Kraków/Warszawa 2015

Materiał edukacyjny „Prawda o bananach” jest dostępny na licencji Creative Commons.

Uznanie autorstwa 3.0 Polska.

Jeśli chcesz wesprzeć powstawanie takich publikacji i inne nasze działania na rzecz odpowiedzialnej produkcji i konsumpcji, wpłać darowiznę na konto Fundacji Kupuj Odpowiedzialnie: 22 1140 2004 0000 3602 7524 1829
Więcej o tym dlaczego warto nas wspierać: www.ekonsument.pl/wesprzyj

Publikacja powstała w ramach projektu „Kupuj odpowiedzialnie owoce” i jest współfinansowana ze środków Unii Europejskiej oraz Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w ramach Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich. Za treść publikacji odpowiada Fundacja Kupuj Odpowiedzialnie, poglądy w niej wyrażone nie koniecznie odzwierciedlają oficjalne stanowisko Unii Europejskiej.

SPIS TREŚCI

Wstęp	4
--------------	----------

Część 1 Wprowadzenie do tematyki łańcucha dostaw bananów	7
Łańcuch dostaw bananów	7
Skąd pochodzą banany?	8
Jak uprawia się banany?	9
Wyścig na dno	10
Przemysł bananowy a ludzie	11
Przemysł bananowy a środowisko i zdrowie	14
Rozwiązania	16
Które banany wybrać?	18

Część 2 Ćwiczenia praktyczne	20
Żywe obrazy	20
Łączenie żywych obrazów	21
Mówiące obrazy	22
Album ze zdjęciami – „dzień z życia”	23
Z półki w supermarkecie	24
Uczmy się dyskutować – zgadzam się, nie zgadzam się!	26
Równowaga sił	27
Zmiana układu sił – Sprawiedliwy Handel	28
Podział banana	29
Bananowe Globingo	34
Inne pomysły	38

WSTĘP

„Prawda o bananach” przedstawia realia produkcji i handlu jednymi z naszych ulubionych owoców – bananami. Na ich przykładzie widać całe spektrum społecznych niesprawiedliwości obecnych dziś w międzynarodowym handlu. Celem tego pakietu edukacyjnego jest zainspirowanie użytkowników i użytkowniczek, by zmierzyli się z tymi niesprawiedliwościami jako aktywni i świadomi obywatele i obywatelki świata. Proponowane ćwiczenia poszerzają wiedzę na temat wpływu przemysłu bananowego zarówno na mieszkańców, jak i środowisko naturalne krajów producenckich, a także pogłębiają zrozumienie tych problemów. Znaczna część materiałów opiera się na ćwiczeniach aktorskich czy odgrywaniu scenek, co pozwala uczyć się poprzez zabawę, jednocześnie stanowiąc dla uczestników i uczestniczek wyzwanie.

Celem „Prawdy o bananach” jest włączenie w proces edukacji globalnej wiedzy dotyczącej łańcucha dostaw w produkcji i konsumpcji owoców tropikalnych poprzez uwrażliwienie na problemy naszego świata i rolę, którą w nim odgrywamy, w kreatywny, interaktywny i przemyślany sposób. Praktyczne ćwiczenia zostały opracowane z myślą o tym, by poznanie globalnych wyzwań i współzależności było interesującym i różnorodnym procesem, zarówno pod względem przekazywanej wiedzy, jak i kształtowanych umiejętności.

Pakiet edukacyjny jest odpowiedni dla osób w każdym wieku – od sześciolatek; poprzez młodzież; po dorosłych. Ćwiczenia i materiały nawiązują do różnych przedmiotów i obszarów tematycznych z programu nauczania, m.in. wiedzy o społeczeństwie, geografii, języka polskiego, historii, przedsiębiorczości, czy nawet matematyki. Wpisuje się on również w zakres tematyczny edukacji obywatelskiej, może także służyć do przygotowań grup teatru zaangażowanego czy praktykującego dramę.

Jest on jednak przede wszystkim doskonałym materiałem do prowadzenia warsztatów w ramach zajęć z edukacji pozaformalnej. Wykorzystywać go mogą edukatorzy i edukatorki, a także aktywiści i aktywistki, którzy chcieliby prowadzić w sposób aktywny i włączający spotkania i zajęcia z zakresu odpowiedzialnej konsumpcji.

Materiał dzieli się na dwie części: merytoryczną (podstawowe wiadomości na temat łańcucha dostaw) – część 1 oraz praktyczną (propozycje ćwiczeń warsztatowych) – część 2 i ma charakter modułowy, więc można korzystać z poszczególnych elementów lub łączyć je z innymi materiałami edukacyjnymi dotyczącym odpowiedzialnej konsumpcji innych produktów (np. odzież, elektronika), idei sprawiedliwego handlu czy relacji Północ-Południe.

Więcej materiałów znajdziecie na: www.ekonsument.pl/materialy.html

Pakiet ma na celu:

- ▶ zaproponowanie świeżego, nowatorskiego podejścia do procesu uczenia się
- ▶ poszerzenie wiedzy o globalnych współzależnościach oraz z zakresu odpowiedzialnej konsumpcji
- ▶ otwarcie debaty i dzielenie się nowymi pomysłami
- ▶ pomoc w zgłębianiu trudnych, drażliwych tematów
- ▶ pokazanie uczenia się jako procesu opartego na współpracy oraz wzajemnym zaufaniu
- ▶ zachęcenie do brania pod uwagę odmiennych od naszych punktów widzenia
- ▶ pogłębienie naszego zrozumienia ludzi i kultur z krajów globalnego Południa
- ▶ zachęcenie do działania na rzecz zmian

Celem proponowanych ćwiczeń jest rzucenie wyzwania wartościom i postawom uczestników i uczestniczek oraz umożliwienie im eksperymentowania z nowymi ideami w bezpiecznym środowisku uczenia się.

Dzięki pracy z pakietem „Prawda o bananach” uczestnicy i uczestniczki rozwijają wiele różnych umiejętności praktycznych i społecznych, m.in.:

- Pracy indywidualnej i zespołowej
- Rozumienia komunikatów i dawania informacji zwrotnej
- Wyrażania swoich opinii i argumentowania
- Jasnego mówienia, z pewnością siebie i opanowaniem
- Pewności siebie i wyrażania własnego „ja”
- Wykorzystania wyobraźni i indywidualnej ekspresji twórczej
- Prezentacji pomysłów i inicjatywy
- Świadomości przestrzennej, gestu i mowy ciała
- Refleksji oraz analizowania pracy własnej i innych
- Wczuwania się w odgrywaną postać poprzez pisanie i mówienie
- Tworzenia postaci na podstawie bodźców zewnętrznych
- Układania krótkich scenek
- Pracy z obrazami i przestrzenią

Mamy nadzieję, że ten pakiet będzie dla Was przydatny, łatwy w użyciu, bogaty w informacje i inspirujący.

ŁAŃCUCH DOSTAW BANANÓW

ROLNIK/ZBIERACZ

Banany uprawia się na małych farmach albo znacznie większych, nazywanych plantacjami, które należą do wielkich korporacji. Banany rosną przez około dziewięć miesięcy, czyli znacznie krócej niż wiele innych upraw hodowanych na eksport, takich jak kawa. Potrzebują dużo deszczu i słońca, a rolnicy i rolniczki oraz pracownicy i pracownice plantacji muszą wkładać wiele wysiłku w ochronę owoców przed szkodnikami i chorobami.

Banany zrywa się z każdego drzewka w jednej dużej kiści, zawierającej około 100-200 owoców. Zbiera się je przez cały rok. Po zerwaniu przenoszone są do pakowni, która znajduje się na farmie lub w pobliżu plantacji. Transport bananów do pakowni to bardzo ciężka fizyczna praca, która powoduje problemy zdrowotne u wielu pracowników i pracownic plantacji.

PAKOWACZ

W pakowni banany dzieli się na mniejsze kiście i myje, aby usunąć wiele środków chemicznych, którymi były przyskane, kiedy rosły. Następnie owoce pakuje się do kartonów. Wszystkie nieodpowiednie banany są odrzucane: Unia Europejska i sklepy ustalają surowe przepisy dotyczące tego, jak banany powinny wyglądać. Często kiść musi mieć określoną liczbę bananów, a karton – określoną wagę. Każdy banan musi mieć też określoną wielkość, minimum 14 cm długości. Na banany przykleja się etykiety i pakuje. Na tym etapie wyglądają dokładnie tak, jak w sklepie, w którym je kupujemy (tylko że są jeszcze zielone – dojrzewanie odbywa się później i dopiero wtedy robią się żółte).

EKSPORTER

Kartony zostają następnie przetransportowane ciężarówkami do portu, skąd wysyła się je do krajów konsumentskich. Na statkach banany przechowuje się w ogromnych chłodniach, żeby nie dojrzały podczas długiej podróży do Europy, która może trwać nawet dwa lub trzy tygodnie.

IMPORTER

Kiedy banany docierają na miejsce, wyładowuje się je ze statku i importer przewozi je do dojrzewalni. Są to magazyny, w których banany dojrzewają przez 4 do 8 dni – w tym celu stopniowo podnosi się temperaturę oraz stosuje środek chemiczny zwany etylenem.

HURTOWNIA/SKLEP

Banany rozprowadza się teraz albo bezpośrednio do supermarketów albo do hurtowni, w których zaopatrują się sklepy i stragany w całym kraju.

KONSUMENT

Banany kupujemy najczęściej w supermarketach, a także w lokalnych sklepach lub na straganach. Kilogram bananów kosztuje zazwyczaj mniej niż 4 złote, a więc są najtańszym owocem tropikalnym (dla porównania 1 kilogram pomarańczy kosztuje około 4,50 złotego, a 1 kilogram jabłek mniej niż 3 złote)¹. Dlaczego możemy kupować owoce tropikalne, takie jak banany, tak tanio? Przeczytaj dalszą część naszej publikacji, aby dowiedzieć się więcej na ten temat.

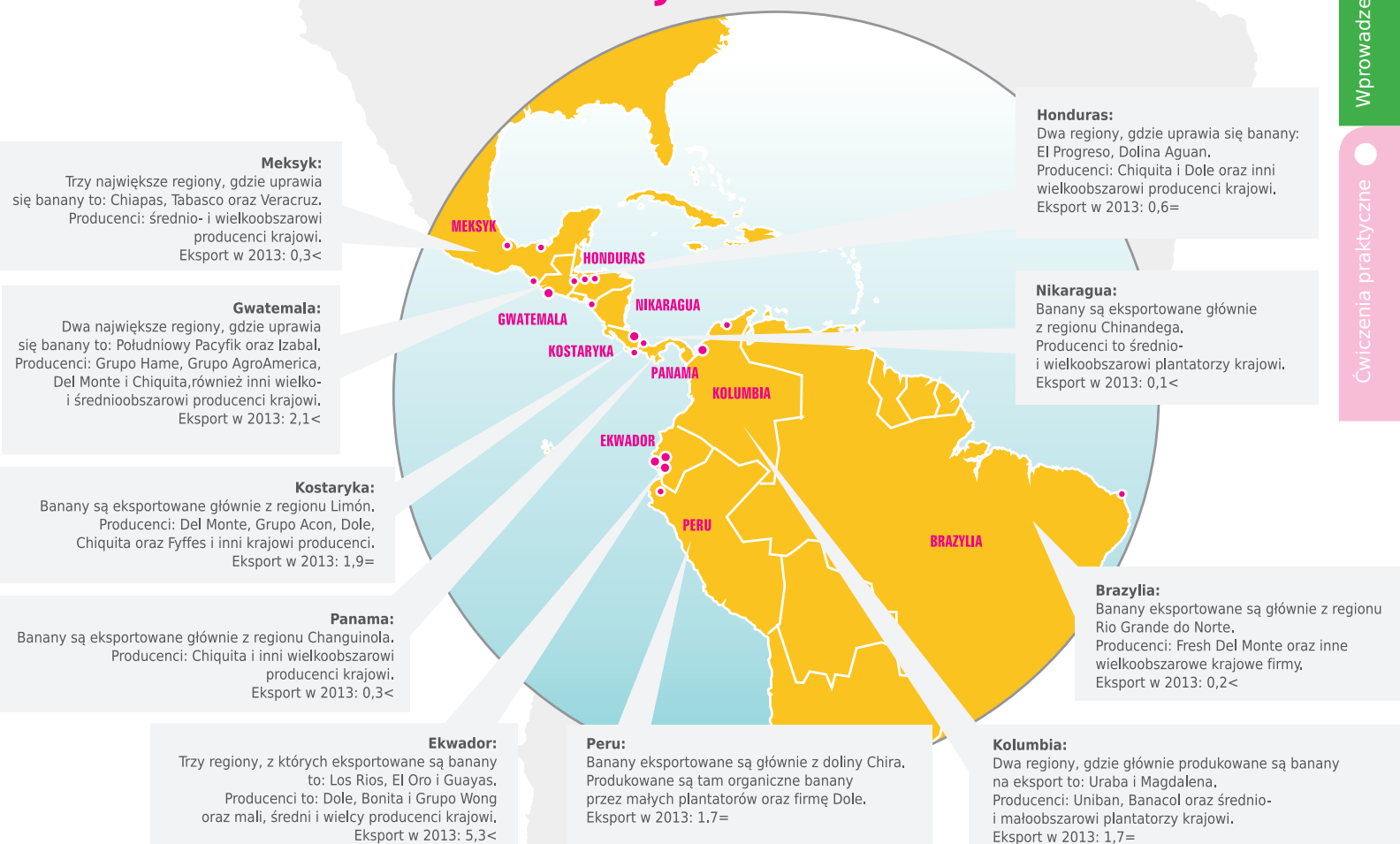
1. Ceny podane w ćwiczeniu to ceny średnie na podstawie danych z koszyka cenowego: www.dlahandlu.pl/koszyk/typ/owoce,10.html [dostęp 6.12.2015]

SKĄD POCHODZĄ BANANY?

Banany uprawia się we wszystkich krajach tropikalnych. Dla wielu ludzi, zwłaszcza w Afryce, są ważnym składnikiem diety, tak jak dla nas ziemniaki i zboża. Większości uprawianych na świecie bananów nie eksportuje się do innych krajów. Ponieważ w Polsce banany nie rosną, więc importujemy je z krajów Ameryki Łacińskiej, Karaibów i Afryki Zachodniej. Dla wielu z tych krajów eksport bananów stanowi znaczną część dochodów.

Około 80% sprzedawanych w Polsce bananów pochodzi z dużych plantacji w Ameryce Łacińskiej. Głównym krajem producenckim dostarczającym banany na polski rynek jest Ekwador, największy światowy eksporter bananów (ponad 50% importu pochodzi z tego kraju). Na drugim i trzecim miejscu znajdują się Kolumbia i Kostaryka. Zobacz naszą infografikę, aby dowiedzieć się skąd pochodzą banany.

10 NAJWIĘKSZYCH KRAJÓW EKSPORTUJĄCYCH BANANY W AMERYCE ŁACIŃSKIEJ

Wartości eksportu wyrażone zostały w milionach ton bananów rocznie

< oczekiwany znaczący wzrost eksportu w 2015 przy sprzyjających warunkach klimatycznych;

= prognozy nie wskazują, by eksport znacząco wzrósł w 2015;

Producenci: nazwy firm zostały wymienione, kiedy ich udział stanowił przynajmniej 1,5% światowego obrotu bananami w 2013 roku.

JAK UPRAWIA SIĘ BANANY?

Banany uprawia się na farmach i plantacjach. Uprawy bananów to monokultury (na tym samym obszarze uprawia się jeden gatunek). Choć na świecie jest ponad 300 odmian bananów, 97% bananów na światowym rynku należy tylko do jednej z nich – odmiany *Cavendish*. Ten brak różnorodności genetycznej sprawia, że bananowce są bardziej podatne na zagrożenie ze strony szkodników, grzybów i chorób, co zwiększa potrzebę stosowania pestycydów. Uprawianie tylko jednej odmiany bananów, bez płodozmianu, niszczy żyzność gleby. Jeśli dodamy do tego osady metali ciężkich, pozostałe po opryskiwaniu bananowców chemikaliami, ziemia staje się niezdatna do użytku.

Takie intensywne metody produkcji stosuje się po to, by zmaksymalizować wydajność (ilość bananów, którą można zebrać z plantacji). Prowadzi to do powstawania dużej ilości odpadów i zanieczyszczeń, erozji gleby, wylesienia i coraz częstszego występowania szkodników i chorób, które można zwalczać stosując jeszcze więcej szkodliwych pestycydów.

Przy produkcji bananów na eksport zużywa się więcej środków chemicznych niż przy jakiegokolwiek innej uprawie – poza bawełną. Pestycydy stosuje się także dlatego, że supermarkety, międzynarodowe korporacje, a w efekcie także przepisy Unii Europejskiej wymagają bananów, które wyglądają idealnie, bez plamek i przebarwień. Mówi się nam że to właśnie to, czego my, konsumenci, chcemy! Nie ma to jednak nic wspólnego ze smakiem.

Banany z Karaibów są zazwyczaj uprawiane na małych rodzinnych farmach, na których stosuje się znacznie bardziej zrównoważone metody produkcji (czyli takie, które mniej szkodzą środowisku i samym rolnikom i rolniczkom).

WYŚCIG NA DNO

Wstęp

Wprowadzenie do tematyki łańcucha dostaw bananów

Cwiczenia praktyczne

W przemyśle bananowym trwa „wyścig na dno” – firmy przenoszą się z jednego kraju do drugiego w poszukiwaniu coraz tańszych bananów. Ktoś jednak musi zapłacić cenę za to, że jakiś produkt żywnościowy jest tani, a w przypadku bananów ten koszt ponoszą setki tysięcy pracowników plantacji i drobnych rolników oraz ich społeczności.

Skutki tego wyścigu na dno są druzgocące – migracja, dyskryminacja kobiet, choroby, takie jak nowotwory powodowane stosowaniem agrochemikaliów, brak sprzętu ochronnego, zanieczyszczenie środowiska i powszechne nieprzestrzeganie międzynarodowych standardów pracy, w tym coraz częściej prawa do przystąpienia do niezależnego związku zawodowego.

Zaledwie pięć firm (Dole, Del Monte, Chiquita, Fyffes i Noboa) kontroluje 80% międzynarodowego handlu bananami. Jednak wyścigowi na dno w branży przewodzą teraz europejskie supermarkety, które stały się najpotężniejszymi graczami w międzynarodowym łańcuchu dostaw bananów. Kiedy supermarkety tną ceny bananów – towaru, z którego mają największe zyski – nie zmniejszają swojej marży. Zamiast tego obniżają cenę, którą płacą dostawcom, a ci z kolei przenoszą cięcia na kolejne ogniwa łańcucha dostaw, aż do pracowników i pracownic. Jednocześnie wiele supermarketów nie poczuwa się do odpowiedzialności za społeczne i ekologiczne konsekwencje swojego postępowania odczuwalne w krajach producenckich.

SYTUACJA W POLSCE

Banany są w Polsce trzecim najczęściej kupowanym owocem. Konsumpcję można szacować na 6 kg na osobę rocznie, co jest jedną z najniższych wartości w krajach europejskich, ale wartość ta szybko rośnie². Głównym dostawcą bananów w Polsce jest Chiquita, z udziałem w rynku powyżej 20%, na drugim miejscu plasuje się Fyffes z udziałem nieco ponad 10%. Do innych ważnych konkurentów należą polska firma Citronex oraz amerykańskie Dole i Del Monte. Średnia cena bananów w Polsce należy do najniższych w Europie.

Polska ma najwyższy w Europie odsetek dyskontów i hipermarketów oraz największy rynek dyskontów w całej Europie Środkowo-Wschodniej. Dominują zachodnie korporacje: Biedronka, należąca do portugalskiej firmy Jeronimo Martins, jest czołową siecią w kraju z ponad 30% udziałem w rynku. Równie prędko rozwija się niemiecki dyskont Lidl. Opór dyskontom stawia Tesco oraz Carrefour dzięki szybkiemu rozwojowi sieci franczyzowej.

Polityka dużych sieci okazuje się być bardzo skuteczna – konsumentów nie brakuje. Ale czy my, sami biorąc udział w tym cenowym wyścigu na dno, zastanawiamy się nad tym, dlaczego produkty te są aż tak tanie? Czy kupując banana wiemy do kogo wędruje większość zysku z jego sprzedaży? I czy wiemy jaki wpływ ma to na nasz lokalny rynek?

2. BASIC, na podstawie danych Comtrade i CIRAD.

PRZEMYSŁ BANANOWY A LUDZIE

DŁUGI CZAS PRACY I NISKIE PŁACE

Robotnicy i robotnice na plantacjach często pracują po 10-12 godzin dziennie w nieznośnym upale. Aby obniżyć koszty, korporacje często pozwalają na bardzo złe warunki pracy, mogące zagrażać zdrowiu i życiu zatrudnionych. Pracownicy i pracownice plantacji w Ameryce Łacińskiej często zarabiają 8% końcowej ceny banana. W Nikaragui – tylko 4,50 zł dziennie. W Ekwadorze od 15 do 24 zł dziennie. We wszystkich krajach produkcyjnych obowiązuje ustawa płaca minimalna, ale często nie wystarcza ona pracownikom i pracownicom na życie w przyzwoitych warunkach. Powinni zarabiać tyle, by móc zapłacić za swoje podstawowe potrzeby, takie jak mieszkanie, jedzenie, wykształcenie, transport i ubranie – takie wynagrodzenie nazywamy „godną płacą”. Poza tym na plantacjach pensje często wypłacane są tylko za ośmiogodzinny dzień pracy, ale pracownicy i pracownice muszą zostawać w nadgodzinach, za które nie dostają zapłaty.

BRAK PEWNOŚCI ZATRUDNIENIA

Powszechną praktyką na plantacjach bananów jest zatrudnianie ludzi na podstawie umów krótkoterminowych na okres 3 do 6 miesięcy. Pracujący na takiej umowie nie mają wielu praw przysługujących stałym pracownikom i pracownicom, a kontrakty te mogą być stosowane jako straszak wobec osób próbujących organizować związki zawodowe. Pracowników tymczasowych łatwiej zatrudnić i zwolnić.

DZIAŁANIA ANTYZWIĄZKOWE

Pracownikom i pracownicom plantacji często odmawia się prawa do swobodnego zrzeszenia się w związkach zawodowych. Dochodzi do zwolnień za organizowanie działalności związkowej, a nawet za samo zapisanie się do związku. Pracownicy i pracownice boją się więc bronić swoich praw, bo nie chcą stracić pracy. W większości krajów, gdzie produkuje się banany na eksport, nie ma państwowego wsparcia finansowego dla bezrobotnych. Członkowie i członkinie związków zawodowych w Kostaryce są systematycznie wpisywani na „czarną listę” i nie mogą znaleźć pracy na żadnej plantacji bananów. W krajach takich jak Kolumbia, gdzie toczy się wojna domowa, związkowcy z przemysłu bananowego mogą nawet ryzykować życiem. W Ekwadorze w maju 2002 roku właściciel największej korporacji bananowej w kraju wysłał kilkuset uzbrojonych ludzi, aby przerwać pokojowy strajk 800 pracowników, którzy niedługo wcześniej założyli związek zawodowy – 19 z nich zostało rannych. Do dziś zdarzają się tam przypadki represji z użyciem przemocy.

W Polsce wszyscy pracujący na umowę o pracę mają zagwarantowane prawo wstępowania do związków zawodowych. I choć zdarzają się przypadki łamania tego prawa to pracownicy i pracownice mają możliwość, aby poinformować o tym odpowiednie instytucje, sąd czy media.

Rządy większości krajów produkujących banany ratyfikowały standardy Międzynarodowej Organizacji Pracy i włączyły je do krajowego prawa, przyznając pracownikom szereg praw, między innymi do wstąpienia do niezależnego związku zawodowego, ale przepisy te często pozostają tylko na papierze i nie są przestrzegane przez potężne korporacje bananowe.

MIĘDZYNARODOWA ORGANIZACJA PRACY (MOP) ORAZ PODSTAWOWE STANDARDY PRACY

Międzynarodowa Organizacja Pracy (MOP) należy do struktur Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) i ma 171 krajów członkowskich. W jej działaniach uczestniczą rządy, pracodawcy i związki zawodowe. Na konferencji MOP w 1998 roku ponad 140 krajów potwierdziło swoje zobowiązanie do przestrzegania podstawowych standardów pracy. Są to prawa, które powinny przysługiwać wszystkim pracownikom i pracowniczkom z samej racji tego, że są ludźmi. Do ośmiu podstawowych konwencji MOP należą te dotyczące:

- ▶ wolności zrzeszania się oraz przestrzegania prawa do negocjowania układów zbiorowych;
- ▶ likwidacji wszystkich form pracy przymusowej;
- ▶ likwidacji pracy dzieci;
- ▶ położenia kresu dyskryminacji w zatrudnieniu.

Niestety, w wielu częściach świata wiele z tych praw nie jest przestrzeganych, co prowadzi do rażących niesprawiedliwości wobec ludzi znajdujących się w niekorzystnej sytuacji. Poszanowanie podstawowych standardów pracy nie oznacza jednakowych warunków pracy w krajach rozwiniętych i rozwijających się. Same kraje globalnego Południa, chcące działać na coraz bardziej konkurencyjnym rynku, zdecydowanie by się temu sprzeciwiały. Te standardy to pewne minimum, poniżej którego nikt nie powinien spaść. Są one wyrazem przekonania, że globalizacja musi być korzystna dla całego społeczeństwa i że rządy nie powinny stawiać na szali podstawowych praw swoich obywateli – pracowników – aby zachęcić firmy do inwestowania w ich krajach.

KOBIETY NA PLANTACJACH

Na plantacjach często dochodzi do molestowania seksualnego i dyskryminacji kobiet. Ponieważ firmy dążą do obniżania kosztów, zatrudniają mniej kobiet, które uważają za pracownice „wysokiego ryzyka”, bo mają one prawo do urlopu macierzyńskiego i często muszą opiekować się dziećmi. Szacuje się, że obecnie niecałe 10% zatrudnionych w przemyśle bananowym to kobiety. Te, które dostaną pracę w tej branży, często są dyskryminowane. Na przykład w Kostaryce kobiety muszą udowodnić, że nie są w ciąży, zanim zaproponuje im się zatrudnienie. Jak podaje Fátima Del Rosario Herrera Olea, aktywistka Unii Światowego Handlu, SITAG-Peru, kobiety często pracują po 14 godzin bez wliczanych godzin nadliczbowych. Zobacz cały wywiad z Fátimą w języku nagielskim na stronie www.bananalink.org.uk/testimony-sitag-peru-june-2013-fatima-herrera-olea.

IMIGRANCI

Siłę roboczą na plantacjach coraz częściej stanowią pracownicy i pracownice migracyjni. Na przykład do Belize przyjechało wielu pracowników i pracownic z Hondurasu i Gwatemali, kiedy tam zamknięto plantacje. W Kostaryce prawie połowę siły roboczej stanowią ubodzy imigranci z Nikaragui, natomiast w Ekwadorze coraz więcej jest pracowników i pracownic przybywających z sąsiedniego Peru. Pracownicy i pracownice migracyjni mieszkają w nieformalnych społecznościach, w znikomym stopniu mogą liczyć na wsparcie rodziny lub innych struktur społecznych, są więc odizolowani i łatwo padają ofiarą wyzysku.

TRUDNE WARUNKI MIESZKANIOWE

Właściciele plantacji często zapewniają pracownikom i pracownicom zakwaterowanie, ale może ono być bardzo niskiej jakości, szczególnie to oferowane samotnym mężczyznom. Plantacje są zwykle położone daleko od okolicznych miejscowości, więc nie ma na nich wielu udogodnień dla mieszkających tu pracowników i ich rodzin.

WYOBRAŹ SOBIE, ŻE PRACUJESZ NA PLANTACJI BANANÓW...

Jak okiem sięgnąć ciągną się równe rzędy drzewek bananowych. Polna droga oddziela od siebie pola, na jej końcu stoi pakowalnia, a z boku z plantacją graniczy linia kolejowa. Po zakurzonych drogach toczą się ciężarówki ze znajomym logo bananów Chiquita albo Del Monte. Jest gorąco, południowe słońce wisi wprost nad głowami, ale ty i twoi koledzy pracujecie w polu już od sześciu godzin. Niedługo będziecie mieć godzinną przerwę na obiad, dokładnie odmierzoną, ale potem będziecie musieli wrócić do pracy aż do szóstej albo siódmej wieczorem.

Pracujące w pakowalni kobiety stoją po 10-12 godzin dziennie, cały czas mając ręce w wodzie, pełnej chemikaliów stosowanych do mycia bananów i zakonserwowania ich, by przetrwały czekającą je długą drogę. Pracownice próbują ignorować ból w rękach, nogach i plecach, wywoływany pochylaniem się przez cały dzień nad kadziami z wodą.

Tymczasem na plantacji zaczyna kropić deszcz. Tak ci się przynajmniej wydaje, dopóki nie poczujesz, że skóra cię piecze i pojawi się na niej czerwona wysypka – znów chemikalia! Robiący opryski samolot regularnie przelatuje nad plantacją, często bez uprzedzenia pracujących w polu robotników. W dodatku środki chemiczne wnikają w ziemię, co prowadzi do skażenia wód gruntowych, skąd pochodzi woda, którą piją i w której myją się okoliczni mieszkańcy.

Co możesz zrobić, żeby handel bananami był sprawiedliwy dla pracowników i pracownic plantacji, a także rolników i rolniczek?

PRZEMYSŁ BANANOWY A ŚRODOWISKO I ZDROWIE

KOSZTY DLA ŚRODOWISKA

Stosowanie ponad 400 agrochemikaliów w przemyśle bananowym jest – dosłownie – zgubne w skutkach zarówno dla pracowników i pracownic plantacji, jak i środowiska. Odpady trafiają do rzek i wód gruntowych, przez co rośnie osadzanie się niesionego przez rzeki materiału oraz zatrucie wód. 90% raf koralowych u wybrzeży Kostaryki jest dziś martwe w wyniku stosowania pestycydów, spływających rzekami do morza. Szacuje się, że duża część pestycydów, którymi opryskuje się uprawy z samolotów, spada nie na rośliny, lecz na glebę, do wody lub na tereny poza plantacją (gdzie mieszkają ludzie). Bioróżnorodność (liczba różnych gatunków i odmian roślin istniejących na danym obszarze) bardzo ucierpiała przez ciągłe powiększanie plantacji bananów. W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat wycięto tysiące hektarów tropikalnych lasów deszczowych, żeby zrobić miejsce dla plantacji bananów. W regionach upraw bananów znacznie wzrosło zagrożenie powodziowe, z powodu wylesienia oraz kopania rowów odwadniających na plantacjach.

POWAŻNE ZAGROŻENIA DLA ZDROWIA

Pracownicy i pracownice rzadko są informowani o swoich prawach i o podstawowych zasadach BHP (bezpieczeństwa i higieny pracy). Na przykład pestycydy często nakłada się ręcznie bezpośrednio na rośliny albo rozpyla się je z opryskiwaczy plecakowych noszonych przez pracowników. Choć w większości krajów przepisy wymagają stosowania odzieży ochronnej, firmy często niewiele robią, by wprowadzić te nakazy w życie. Kiedy już zapewnia się pracownikom i pracownicom odzież ochronną, często jest ona niewystarczająca lub bardzo niewygodna do noszenia w męczącym tropikalnym upale. Pracownicy i pracownice są narażeni na zatrucie pestycydami, które może wywoływać raka, bezpłodność oraz inne poważne choroby. Często dochodzi także do wypadków, bo robotnicy zarówno na plantacjach, jak i w pakowniach wykonują katorżniczą, powtarzalną pracę w gorącym i wilgotnym klimacie. Na plantacjach rzadko jest personel medyczny, a lekarze często pracują dla korporacji, więc niechętnie rozpoznają problemy zdrowotne wynikające z kontaktu z chemikaliami lub urazów przy pracy.

DBCP

Przez lata toczyły się procesy sądowe przeciwko koncernom bananowym Dole, Del Monte i Chiquita oraz korporacjom chemicznym Dow, Shell i Occidental, pozwanym przez tysiące latynoamerykańskich pracowników w sprawie szkodliwych skutków wysokotoksycznego chemicznego środka nicieniobójczego Nemagon (DBCP – dibromochloropropan), takich jak wady okołoporodowe, uszkodzenie wątroby i nerek oraz bezpłodność u mężczyzn. W Stanach Zjednoczonych Nemagon został zakazany w 1977 roku, ale na plantacjach bananowych w Ameryce Łacińskiej nadal go stosowano, czasem aż do 1990 roku, mimo że korporacje były świadome ryzyka ponoszonego przez pracowników.

Chociaż DBCP jest obecnie zakazany, taka tragedia może wydarzyć się ponownie. Wśród środków chemicznych stosowanych na plantacjach są co najmniej cztery sklasyfikowane przez Światową Organizację Zdrowia jako niezwykle niebezpieczne, w tym parakwat (środek chwastobójczy) oraz trzy fosforany organiczne niedopuszczone do użytku w Wielkiej Brytanii.

ROZWIĄZANIA

DOBROWOLNE STANDARDY

W odpowiedzi na krytykę ze strony konsumentów i konsumentek oraz kampanie różnych organizacji wiele firm wprowadza własne „kodeksy postępowania” albo przystępuje do prywatnych inicjatyw lub systemów certyfikacji. Systemy te ustalają pewne standardy społeczne i ekologiczne, a następnie monitorują przestrzeganie ich w całym łańcuchu dostaw, a w przypadku bananów - na farmach i plantacjach dostawców. Chociaż jest to duży krok naprzód, wiąże się z nim pewien problem: właśnie to, że są to standardy dobrowolne. Często w ramach tych systemów nikt nawet nie pyta pracowników i pracownic, co sądzą o warunkach, w których pracują lub powinni pracować. Korporacje chcą być postrzegane jako firmy szanujące zarówno prawa pracowników, jak i normy ochrony środowiska, ale wielu pracowników i pracownic, związków zawodowych oraz konsumentów i konsumentek uważa, że to nie korporacje powinny decydować o tym, czy są „społecznie odpowiedzialne”.

USTAWODAWSTWO

Przestrzeganie standardów społecznych i ekologicznych przez firmy można zapewnić tylko w jeden sposób: poprzez ustawodawstwo wprowadzone przez rządy narodowe albo uzgodnione na szczeblu międzynarodowym, takie jak konwencje Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP). Konsumentki i organizacje prowadzące kampanie w tej sprawie apelują także o uchwalenie przepisów kontrolujących siłę korporacji, które handlują żywnością, w tym bananami. W całej Unii Europejskiej handel detaliczny w coraz większym stopniu jest zdominowany przez niewielką liczbę supermarketów. Mimo że istnieją przepisy antymonopolowe przeciwdziałające dominacji jednego producenta, nie dopracowano się jeszcze w Unii Europejskiej rozwiązań prawnych, które ograniczałyby możliwe nadużycia siły nabywczej, którą już teraz dysponują supermarketki.

Wywieraj nacisk na polityków krajowych i unijnych, mówiąc, że chcesz, aby koncerny bananowe i supermarketki przestrzegały uzgodnionych na szczeblu międzynarodowym standardów pracy oraz zapewniły wszystkim pracownikom, pracownicom i rolnikom, rolniczkom sektora bananowego godną płacę i uczciwe ceny. Apeluj o opracowanie nowego ustawodawstwa w celu ograniczenia nadużywania siły nabywczej przez supermarketki poprzez uregulowanie nieuczciwych praktyk handlowych. Pomożesz w ten sposób budować zrównoważone łańcuchy dostaw owoców tropikalnych. Domagaj się od polityków pociągnięcia supermarketów do odpowiedzialności za niesprawiedliwe warunki pracy w krajach producenckich.

KTÓRE BANANY WYBRAĆ?

EKOLOGICZNE

W produkcji ekologicznej nie stosuje się pestycydów. Chwasty pili się ręcznie, szkodniki zwalczą metodami niechemicznymi, a glebę nawozi materią organiczną. Obecnie certyfikat rolnictwa ekologicznego ma 2% eksportowanych bananów, w większości pochodzących z Dominikany, Ekwadoru i Peru. W Wielkiej Brytanii 5% jedzonych bananów to banany ekologiczne. Certyfikat ekologiczny gwarantuje wysokie standardy ochrony środowiska, nie gwarantuje natomiast minimalnych standardów społecznych ani uczciwej ceny.

FAIRTRADE

Wybór bananów Fairtrade (Sprawiedliwego Handlu) ma bezpośredni pozytywny wpływ na życie producentów, pracowników i ich społeczności. Rolnicy mają zagwarantowaną cenę minimalną, wyliczoną na podstawie rzeczywistych kosztów produkcji bananów i pozwalającą zaspokoić podstawowe potrzeby żywieniowe, mieszkaniowe, zdrowotne i edukacyjne. Od każdego kartonu bananów Fairtrade płacona jest także premia przeznaczana na cele społeczne i ekologiczne w lokalnych społecznościach, np. na zakup mebli do szkoły czy sprzętu medycznego.

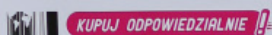
Znak Fairtrade można dziś znaleźć na ponad 7% bananów sprzedawanych w Wielkiej Brytanii. Dzięki konsumentom i konsumentkom kupującym takie banany z dobrodziejstw systemu Fairtrade korzysta ponad 5 milionów pracowników i rolników na całym świecie. Stanowi on niezależną gwarancję, ustalającą wysokie standardy, do których aspirują firmy i producenci.

KARAIBSKIE

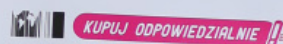
W ciągu ostatnich dziesięciu lat ponad 20 tysięcy drobnych rolników i rolniczek wycofało się z przemysłu bananowego na maleńkich Wyspach Nawietrznych na Karaibach, bo trudno im było konkurować z „tanimi” bananami z Ameryki Łacińskiej. Banany z Wysp Nawietrznych tradycyjnie miały preferencyjny dostęp do rynku Unii Europejskiej (ze względu na to, że należą do grupy państw – karaibskich, afrykańskich i Oceanii - z którymi wiele krajów europejskich miało związki kolonialne). To znaczy nie trzeba było płacić cła od pochodzących stąd bananów, natomiast takie cło pobierano od bananów eksportowanych z Ameryki Łacińskiej. Jednak po zaciętym sporze w Światowej Organizacji Handlu (która ustanawia reguły handlu między państwami członkowskimi) zasady importu bananów do UE się zmieniły. Karaibskimi rolnikom jest teraz jeszcze trudniej konkurować na międzynarodowym rynku. Wyspy Nawietrzne planują przejść na 100% produkcji Fairtrade, a przetrwanie ich przemysłu bananowego będzie zależało od lojalności zarówno supermarketów – czy będą mieć w ofercie banany karaibskie i Fairtrade – jak i konsumentów i konsumentek – czy będą je kupować.

Wybieraj banany z Karaibów oraz te ze znakiem Fairtrade. Poproś swój lokalny sklep lub supermarket, aby zamawiał takie banany, jeśli jeszcze nie ma ich w ofercie. Wejdź na stronę www.ekonsument.pl/owoce tam znajdziesz więcej informacji o naszej kampanii „Kupuj odpowiedzialnie owoce!”

ILE Z TEGO CO
MASZ W KOSZYKU
WYLĄDUJE NA
ŚMIETNIKU?

KTOŚ ZAWSZE PŁACI
WYSOKĄ CENĘ!
KUPUJ ODPOWIEDZIALNIE
- PŁAĆ SPRAWIEDLIWIE!

ŻYWE OBRAZY

CEL: wprowadzenie techniki opowiadania historii za pomocą obrazów i umożliwienie grupie pracy zespołowej w zakresie tematów dotyczących globalnego obywatelstwa, sprawiedliwego handlu i praw człowieka. „Żywe obrazy” to łatwy, przystępny i stosunkowo szybki sposób poznawania życia ludzi, ich uczuć i doświadczeń. Uczestnicy i uczestniczki proponują tytuły lub tematy, a następnie zastygają sami lub ustawiają innych w odpowiednim żywym obrazie. To punkt wyjścia, do którego można dodać ruch lub dialogi. „Obraz jest wart tysiąca słów”. Słowa często mogą zaciemnić czy zagmatwać daną sytuację, przesłonić najważniejszy problem. Natomiast dzięki żywym obrazom możemy dojść do sedna sprawy, jasno przedstawić idee i uczucia. Obrazy pozwalają pokonać bariery językowe i kulturowe, często także pokazują niespodziewane punkty wspólne. Można je także wykorzystać do obejścia momentów, które mogą być trudne do pokazania zarówno pod względem logistycznym, jak i emocjonalnym, takich jak bójki czy katastrofy.

TEMAT: supermarkety, jedzenie, wspólny świat, banany, plantacja bananów, pestycydy, związek zawodowy, protest/strajk, Ameryka Łacińska, tragedia, świętowanie, solidarność, ubóstwo, bogactwo.

PRZEBIEG:

1. Moderator/-ka wyjaśnia, jak stworzyć żywy obraz, pokazując to na przykładzie. Wygląda to tak, jakbyśmy zostali zatrzymani w pół ruchu przez naciśnięcie przycisku pauzy na pilocie lub zatrzymani w kadrze jak przy robieniu zdjęcia, np. w trakcie tańca, gry w piłkę nożną czy kopania w polu.
2. Cała grupa dzieli się na drużyny po 4-6 osób.
3. Wszystkie drużyny dostaną taki sam temat do każdego z żywych obrazów. Każda drużyna musi wykorzystać wszystkich swoich członków do stworzenia jednego obrazu. Musi być wyraźnie widać, że wszyscy w danej drużynie są częścią tego samego obrazu, nie kilku oddzielnych.
4. Moderator/-ka liczy bardzo wolno do 10 i przez ten czas wszystkie drużyny muszą utworzyć obraz i zastygnąć bez ruchu.

JAK ANALIZOWAĆ ŻYWE OBRAZY?

Przedyskutujcie, która drużyna stworzyła najoryginalniejszy, najbardziej pomysłowy obraz. Skomentujcie także dobre wykorzystanie przestrzeni, pracę zespołową i precyzję przybieranych pozycji. Moderator/-ka wraz z pozostałymi uczestnikami i uczestniczkami analizują kolejno wszystkie obrazy, pytając na przykład, czy wiadomo, co robi każda z tworzących go osób? Jeśli nie, czy drużyna może coś zmienić, żeby przekaz był jaśniejszy? Wszelkie sugerowane poprawki są omawiane z całą grupą. Publiczność może wstawać i pokazywać, co innego można zrobić. Czy wiadomo, co czuje każda z osób w danym obrazie? Wyraz twarzy jest bardzo ważny. Czy członkowie drużyny dobrze się ustawili względem siebie, np. czy biuro kierownika znajdowałoby się tuż obok pakowaczy bananów?

Po zakończeniu ćwiczenia zapytaj grupę jak im się pracowało, co było łatwe, a co sprawiało największe trudności.

ŁĄCZENIE ŻYWYCH OBRAZÓW

CEL: rozszerzenie podstawowej techniki żywych obrazów, polegające na płynnym przechodzeniu od jednego obrazu do drugiego. Można je wykorzystać do pokazania kontrastu między dwiema skrajnościami, poruszenia ważnych spraw i przedstawienia zapadających w pamięć obrazów, dzięki temu, że uczestnicy odczuwają zmianę emocji przy przechodzeniu od pierwszego z nich do drugiego. Można także na ich podstawie dyskutować o zmianach, które trzeba przeprowadzić, aby poprawić warunki dla pracowników plantacji i rolników oraz stan środowiska.

TEMAT: zabawa dzieci/praca dzieci, bogactwo/ubóstwo, wysoka pozycja/niska pozycja, sprawiedliwy handel/niesprawiedliwy handel, mała rodzinna farma bananów/duża plantacja należąca do korporacji, hodowla ekologiczna/intensywne zużycie pestycydów.

PRZEBIEG:

1. Każda drużyna przygotowuje dwa żywe obrazy, według otrzymanej pary tematów.
2. Po przygotowaniu dwóch obrazów drużyna ćwiczy przechodzenie z pierwszego z nich w drugi w zwolnionym tempie. Ważne, aby każda osoba w drużynie poruszała się w tym samym tempie, co pozostali (im wolniej, tym lepiej). Ruch muszą rozpocząć i skończyć razem. Moderator/-ka pyta wszystkich, w którym momencie zmieniały się ich uczucia/emocje/postrzeżenie, kiedy przechodzili z pierwszego obrazu w drugi.
3. Każda drużyna przedstawia swoją pracę reszcie grupy.

Możesz również zaproponować grupie wyjściowy temat, a następnie zapytać ją co musiałyby się stać, żeby zmienić sytuację na bardziej sprawiedliwą i żeby przeszli do zmiany w trzech krokach. Moderator/-ka liczy wtedy do trzech i grupa zmienia obraz.

JAK ANALIZUJEMY ŁĄCZENIE ŻYWYCH OBRAZÓW?

Omówcie siłę obrazów i kontrast między nimi. Co czuli uczestnicy? Jakie było znaczenie momentu, w którym przyszła zmiana uczuć? Co możemy wywnioskować na temat koniecznych zmian, które muszą zajść, aby poprawiły się warunki życia i pracy?

Po zakończeniu ćwiczenia zapytaj grupę jak im się pracowało, co było łatwe, a co sprawiało największe trudności.

MÓWIĄCE OBRAZY

CEL: spojrzenie na dany temat z bardzo ludzkiej perspektywy. Zamiast patrzeć na bezimiennie statystyki na kartce, tworzymy nie tylko bardzo mocne obrazy, ale także możemy ożywić postacie ludzi wyrażających prawdziwe myśli, nadzieje i obawy. Każda z osób tworzących żywy obraz może powiedzieć głośno, o czym myśli albo co chce przekazać komuś innemu w tym samym obrazie. Uczestnicy odgrywają swoje role w danym kontekście. Może to pogłębić nasze zrozumienie sytuacji oraz dostarczyć informacji poszerzających zakres obrazu. Identyfikujemy się z innymi oraz ich uczuciami, kiedy staramy się wypowiedzieć ich myśli dotyczące danej sytuacji. Można także połączyć obrazy, aby stworzyć całą serię dotyczącą na przykład wielkiej plantacji w Kostaryce. Te obrazy mogą przedstawiać zarówno warunki życia i pracy, jak i relacje między pracownikami a kierownictwem.

PRZEBIEG:

1. Cała grupa musi przeprowadzić burzę mózgów – na dużych kartkach spisać problemy, które mogą być udziałem pracowników i pracownic wielkich plantacji, takie jak praca dzieci, zanieczyszczenie środowiska, brak poszanowania praw pracowniczych, długi czas pracy, niskie zarobki, brak odpowiedniej odzieży ochronnej, kiepskie jedzenie i złe warunki mieszkaniowe.
2. Po podziale na mniejsze drużyny każda z nich wybiera jeden z tych problemów i tworzy żywy obraz, aby go zilustrować.
3. Cała grupa wykonuje swoje obrazy równocześnie. Dzięki temu wszyscy się szybko i łatwo angażują, a także powstaje zbiór obrazów o dużym ładunku dramatycznym.
4. Następnie wybierany jest obraz utworzony przez jedną z drużyn, aby zademonstrować, jak stworzyć teraz mówiące obrazy. Uczestnicy i uczestniczki mogą podejść do każdej z osób na obrazie i klepiąc ją zapytać, kim jest, co właśnie myśli lub czuje postać, którą odgrywa, albo poprosić o skierowanie wypowiedzi do kogoś innego w tym samym obrazie.

JAK ANALIZOWAĆ MÓWIĄCE OBRAZY?

Warto zachęcić uczestników i uczestniczki do pogłębienia zrozumienia każdego z obrazów poprzez przedstawienie ważnych informacji, kiedy ich postać ma się głośno wypowiedzieć. Możemy się na przykład dowiedzieć, ile godzin dziennie ktoś pracuje bez przerwy albo dlaczego źle się czuje. Można również zwrócić uwagę na to, o co pytała grupa, czego chciała się dowiedzieć na temat danego obrazu i ewentualnie jakich informacji zabrakło grupie.

ALBUM ZE ZDJĘCIAMI – „DZIEŃ Z ŻYCIA”

CEL: możliwość stworzenia całej serii obrazów pokazujących różne aspekty życia ludzi. Możemy pogłębić naszą wiedzę o warunkach życia i pracy w krajach globalnego Południa (szczególnie Ameryki Łacińskiej oraz Afryki), zastanowić się nad tym, jak ludzie odczuwają swoją sytuację i co trzeba zmienić, aby ją poprawić. Możemy także skupić się na kontrastach, takich jak różnica między pracą na małej rodzinnej farmie i na plantacji należącej do międzynarodowego koncernu.

PRZEBIEG:

1. Małe grupy (drużyny) tworzą serię żywych obrazów przedstawiających dzień z życia pracownika/pracownicy plantacji lub rolnika/rolniczki oraz jego/jej rodziny. Niektóre grupy przygotowują obrazy dotyczące małych farm bananowych na Wyspach Nawietrznych, a inne – wielkich plantacji w Kostaryce. Większość tworzonych „zdjęć” ma być niepozowana, tak jakby przedstawione na nich osoby nie wiedziały, że są fotografowane, ale niektóre zdjęcia mogą być bardziej formalne, jakby rodzina pozowała do fotografii.
2. Każda grupa przygotowuje podpisy pod każdym ze zdjęć. Wymaga to precyzji opisu oraz refleksji przy analizowaniu doświadczenia odgrywanych postaci, aby wychwycić istotę każdego zdjęcia.
3. Każda drużyna pokazuje swoją serię zdjęć reszcie grupy. Omówcie podobieństwa i różnice między poszczególnymi albumami. Tak jak w poprzednim ćwiczeniu, moderator/-ka lub pozostali uczestnicy i uczestniczki klepieniem w ramię „uruchamiają dźwięk” – skłaniają osoby na zdjęciach do wypowiedzenia na głos myśli i uczuć danej postaci. Możemy również zadawać pytania dotyczące osób na zdjęciach, aby dowiedzieć się więcej o ich życiu.

Po zakończeniu ćwiczenia zapytaj grupę jak im się pracowało, co było łatwe, a co sprawiało największe trudności.

Z PÓŁKI W SUPERMARKECIE

CEL: wprowadzenie do tematyki łańcucha dostaw bananów, które pomoże uczestnikom i uczestniczkom zrozumieć sytuację ludzi pracujących na plantacjach. Ćwiczenie jest łatwe, szybkie, ciekawe i zapadające w pamięć.

CO BĘDZIE POTRZEBNE: karty pracy z kwestiami do wygłoszenia przez osoby odtwarzające poszczególne role w łańcuchu produkcji bananów (patrz na kolejnej stronie).

PRZEBIEG:

1. Do tego ćwiczenia można albo podzielić uczestników i uczestniczki na małe grupy i poprosić, żeby przygotowali łańcuch produkcyjny na osobności, a następnie przedstawili go pozostałym, albo wyłonić ochotników, którzy wyjdą na środek i zbudują łańcuch przy wszystkich.
2. Rozdaj 8 kart 8 osobom, po jednej dla każdego. Poproś, żeby ustawiły się w kolejności od konsumenta bananów w Polsce na jednym końcu, do pracownika plantacji na drugim.
3. Kiedy te 8 osób ustawi się w prawidłowej kolejności, poproś żeby każda z nich wymyśliła jakiś powtarzający się gest lub ruch, który może wykonywać, a który pokazuje jej rolę w łańcuchu – np. mama bierze banany ze stoiska w supermarkecie, importer bananów odhacza kolejne pozycje na kartce przypiętej do podkładki, właściciel supermarketu dzwoni, żeby złożyć zamówienie. Gesty mają być tylko symboliczne, więc najlepsze będą proste pomysły, zwłaszcza że ruch trzeba będzie powtarzać przez pewien czas.
4. Każda z osób w łańcuchu zaczyna kolejno wykonywać swój gest i wypowiada swoją kwestię z karty, opisującą jej rolę. Kiedy już zaczną wykonywać ruch, powtarzają go cały czas, ale kwestie wypowiadają tylko raz, aż łańcuch dojdzie do końca. Wtedy pierwsza osoba w łańcuchu znów wygłasza swoją kwestię i wszystko zaczyna się od nowa.
5. Proponowane pomysły można rozwinąć i połączyć z innymi ćwiczeniami: „Bananową grą” i „Równowagą sił”.

Prawidłowa kolejność kart (a więc osób w łańcuchu):

- ▶ Jestem dzieckiem i jem banany, mniem, mniem.
- ▶ Jestem mamą i kupuję banany w supermarkecie.
- ▶ Jestem właścicielem supermarketu i zamawiam banany w Ameryce Łacińskiej.
- ▶ Jestem importerem bananów i pilnuję, żeby supermarket dostał zamówione banany.
- ▶ Jestem pracownikiem na statku, który przywozi banany do Polski, doglądam bananów i pilnuję, żeby były przewożone w chłodzie.
- ▶ Jestem pracownikiem plantacji, doglądam bananów, kiedy rosną, a potem je zrywam.
- ▶ Jestem pracownikiem pakowni i myję banany.
- ▶ Jestem pakowaczem bananów, muszę pilnować, żeby pakować tylko banany wysokiej jakości na eksport.

KARTY PRACY POTRZEBNE DO ĆWICZENIA:

**Jestem dzieckiem
i jem banany,
mniam, mniam.**

**Jestem mamą i kupuję
banany w super-
markecie.**

**Jestem właścicielem
supermarketu
i zamawiam banany
w Ameryce Łacińskiej.**

**Jestem importerem
bananów i pilnuję,
żeby supermarket
dostał zamówione
banany.**

**Jestem pracownik-
iem na statku, który
przywozi banany do
Polski, doglądam ba-
nanów i pilnuję, żeby
były przewożone w
chłodzie.**

**Jestem pracownikiem
plantacji, doglądam
bananów, kiedy
rosną, a potem je
zrywam.**

**Jestem pracownikiem
pakowni i myję
banany.**

**Jestem pakowa-
czem bananów,
muszę pilnować, żeby
pakować tylko banany
wysokiej jakości na
eksport.**

UCZMY SIĘ DYSKUTOWAĆ – ZGADZAM SIĘ, NIE ZGADZAM SIĘ!

CEL: przeanalizowanie poniższych twierdzeń i zachęcenie w ten sposób uczestników i uczestniczki do zastanowienia się nad własnym udziałem w sprawach związanych z handlem bananami.

DLA KOGO PRZEZNACZONE JEST TO ĆWICZENIE: twierdzenia są bardziej i mniej złożone, więc wybierz te, które będą odpowiednie dla Twojej grupy. Możesz dodać własne!

CO BĘDZIE POTRZEBNE: dwie duże kartki papieru, jedna z napisem „Zgadzam się”, druga – „Nie zgadzam się”.

PRZEBIEG:

Przyklej kartki do ścian lub podłogi po dwóch przeciwległych stronach sali. Poproś uczestników i uczestniczki, żeby wysłuchali twierdzeń, które odczytasz, a następnie przeszli na stronę jednego z napisów („Zgadzam się” lub „Nie zgadzam się”), w zależności od tego, co sądzą na dany temat. Niezdecydowani mogą zostać na środku sali lub bliżej jednego ze stwierdzeń.

PROPONOWANE TEMATY DO DYSKUSJI:

Zapytaj uczestników, dlaczego zgadzają się lub nie zgadzają z danymi twierdzeniami:

- ▶ Nie powinniśmy móc kupować bananów tak tanio. Aby wszyscy dostali uczciwą cenę, powinny kosztować dwa razy więcej.
- ▶ Problemy w przemyśle bananowym naprawdę mnie nie obchodzą. Dla mnie ważne jest to, że mogę zapewnić mojej rodzinie świeże owoce po przystępnej cenie.
- ▶ Pestycydy są konieczne w uprawie bananów, aby zapewnić zdrowe plony. Rolnicy hodujący banany powinni się zabezpieczać przed ich szkodliwymi skutkami.
- ▶ To istotne, jak banany wyglądają. Zawsze na zakupach wybieram owoce wyglądające najzdrowiej.
- ▶ Naprawdę nie odpowiadam za to, jak są traktowani pracownicy plantacji bananów. W Polsce mamy wystarczająco dużo problemów dotyczących praw pracowników, którymi powinniśmy się martwić.
- ▶ Banany powinny być tanie, bo potrzebujemy dostępu do owoców po przystępnych cenach. Jeśli rolnicy nie są w stanie produkować ich po cenach konkurencyjnych, nasze supermarkety powinny po prostu znaleźć innych producentów, którzy potrafią uprawiać banany taniej.
- ▶ Dopłaty dla rolników, czy to na Karaibach, czy w Europie, mają kluczowe znaczenie dla ich przetrwania w dzisiejszej zglobalizowanej gospodarce.

RÓWNOWAGA SIŁ

CEL: przyjrzenie się rozkładowi sił i wpływów pomiędzy poszczególnymi graczami w handlu bananami, a także znalezienie powiązań między wpływami lokalnymi i globalnymi.

DLA KOGO PRZEZNACZONE JEST TO ĆWICZENIE: dla starszych dzieci i dorosłych.

CO BĘDZIE POTRZEBNE: trzy duże kartki papieru, każda podzielona na dwie kolumny, oraz trzy karty wyznaczające role do odegrania:

- ▶ Pracownik plantacji bananów
- ▶ Supermarket
- ▶ Konsument

PRZEBIEG:

Podziel uczestników i uczestniczki na trzy grupy. Każda z nich ciągnie kartę – pracownika plantacji, supermarketu lub konsumenta. Daj każdej grupie duży arkusz papieru i poproś, żeby podzielili go na dwie kolumny. W nagłówku jednej kolumny uczestnicy piszą: „Mam władzę, ponieważ...”, a w nagłówku drugiej: „Jestem bezsilny, ponieważ...”. Poproś każdą z grup o uzupełnienie kolumn zgodnie z tym, w jakiej sytuacji w ich przekonaniu znajdują się te osoby.

PROPONOWANE TEMATY DO DYSKUSJI:

Omów z całą grupą kwestie władzy. Jakie jest jej źródło? Kto tutaj (w łańcuchu dostaw bananów) ma najsilniejszą pozycję? Kto najsłabszą? Czy są jakieś sposoby na to, by wzmocnić pozycję danej grupy? Czy istnieją jakieś podobieństwa, nad którymi warto się zastanowić, między sytuacją pracowników i pracownic przemysłu bananowego w Ameryce Łacińskiej a sytuacją pracowników i pracownic w Polsce? Jakie macie możliwości – i władzę – jako konsumenci, aby wspierać pracowników i pracownice sektora bananowego i wywierać wpływ na supermarkety?

ZMIANA UKŁADU SIŁ – SPRAWIEDLIWY HANDEL

CEL: proste i stosunkowo szybkie ćwiczenie ułatwiające zrozumienie równowagi sił pomiędzy kluczowymi graczami w przemyśle bananowym oraz efektu, jaki na tę równowagę może mieć wprowadzenie zasad Sprawiedliwego Handlu (Fairtrade).

CO BĘDZIE POTRZEBNE: 5 kart wyznaczających role:

- ▶ Drobni rolnicy na Karaibach
- ▶ Eksporter bananów/firma handlująca bananami na Karaibach
- ▶ Importer bananów
- ▶ Kierownik supermarketu
- ▶ Konsument

PRZEBIEG:

1. Rozdaj karty pięciu osobom – każdej po jednej – i poproś, żeby ustawiły się w kolejności od tej postaci, która ich zdaniem ma najsilniejszą pozycję, do tej, która jest najsłabsza. Omów z całą grupą, dlaczego poszczególne osoby ustawiły się w danym miejscu w szeregu. Zmieniajcie ustawienie, aż wszyscy uznają, że kolejność jest właściwa.
2. Moderator/-ka pyta: „Jeśli konsument kupowałby tylko banany Fairtrade (Sprawiedliwego Handlu), jakby to wpłynęło na równowagę sił?”. Poproś pozostałe osoby z grupy o odpowiednią zmianę kolejności w ustawieniu. Przedyskutujcie rezultat z całą grupą.
3. Moderator/-ka pyta: „Gdyby supermarket promował banany Fairtrade, jaki miałoby to wpływ na konsumenta?”. Poproś pozostałe osoby z grupy o odpowiednią zmianę ustawienia. Przedyskutujcie rezultat z całą grupą.

INNA WERSJA:

W tej wersji używamy następujących 6 kart wyznaczających role:

- ▶ Pracownik przemysłu bananowego należący do związku zawodowego
- ▶ Właściciel plantacji bananów
- ▶ Przewoźnik
- ▶ Importer bananów
- ▶ Kierownik supermarketu
- ▶ Konsument (który także może należeć do związku zawodowego)

Tę wersję ćwiczenia można wykorzystać do przeanalizowania roli związków zawodowych oraz ich pozycji władzy w międzynarodowym łańcuchu dostaw.

Ważne: nie ma tu żadnych „absolutnie” prawidłowych ani błędnych odpowiedzi. To ćwiczenie stanowi okazję do dyskusji i analizy sytuacji.

PODZIAŁ BANANA

CEL: przedstawienie łańcucha dostaw bananów, pokazanie, co się dzieje z bananem, zanim dotrze do konsumenta, a także „kto ile dostaje” w łańcuchu, tj. jaka część wartości przypada na poszczególne ogniwa łańcucha.

DLA KOGO PRZEZNACZONE JEST TO ĆWICZENIE: dla co najmniej 5 uczestników w dowolnym wieku, należy tylko odpowiednio dostosować wyjaśnienia.

CO BĘDZIE POTRZEBNE: można użyć kilku bananów oraz monet jako rekwizytów.

PRZEBIEG GRY:

1. Powiedz grupie, że zagraacie w grę, która pozwoli prześledzić drogę banana od eksportu z plantacji w Ameryce Łacińskiej do ich domów.
2. Podziel uczestników i uczestniczki na 5 mniejszych grup, reprezentujących ogniwa łańcucha dostaw bananów. Możesz np. zapytać, kto ich zdaniem pierwszy zajmuje się bananami w całym łańcuchu. Osoba, która odpowie „pracownik plantacji” wybiera innych „pracowników”, aby utworzyć swoją grupę.
3. Rozsadź grupy i daj im kilka minut na wyobrażenie sobie, z jaką pracą wiąże się ich rola.
4. Poproś uczestników i uczestniczki, by wyobrazili sobie, że banan kosztuje 1 złotówkę. Jaką część tej złotówki powinni dostać przedstawiciele ich grupy? Daj im kilka minut na przedyskutowanie tej kwestii i przygotowanie argumentów uzasadniających daną kwotę. Grupy powinny wziąć pod uwagę wszystkie prace i zadania, które wykonują w swojej roli, oraz zasoby, z których korzystają w łańcuchu dostaw bananów.
5. Poproś każdą grupę o przedstawienie kwoty, która ich zdaniem im się należy, oraz argumentów uzasadniających, dlaczego. Moderator/-ka powinien/a dopilnować, żeby przy każdej roli przedstawiono kluczowe dla niej argumenty.
6. Druga runda: po podliczeniu propozycji wszystkich grup, suma z pewnością przekroczy 1 złoty. Wtedy uczestnicy muszą negocjować. Ustaw po jednej osobie z każdej grupy w szeregu, tak aby każdy negocjował z graczem stojącym obok niego, tak jak prawdopodobnie odbywałoby się to w rzeczywistości (a więc pracownik z właścicielem plantacji itd.).
7. Teraz pokaż rzeczywisty podział – kto ile dostaje z końcowej ceny banana pochodzącego z Ameryki Łacińskiej. Możesz albo pokroić banana, albo dać supermarketowi złotówkę w drobnych – ta grupa zatrzyma swoją część i odda resztę importerowi, który zatrzyma swoją należność i przekaże pozostałą część przewoźnikowi itd.

KTO ZARABIA NA BANANIE?

Podział banana z Ekwadoru,
sprzedawanego w Polsce,
z uwzględnieniem całego
łańcucha dostaw w %

%

8,9

Wynagrodzenie
dla pracowników plantacji

19,3

Detalista

13,7

Dojrzewalnia

11,1

Cło

32,7

Importer

8,8

Producent

5,6

Eksporter

UWAGI:

Powyższy podział powstał w oparciu o dane z raportu BASIC „Banana value chains and related UTPs in the EU” opublikowanego w 2015 przez Banana Link dla Polski. Dla każdego kraju eksportującego banany podział będzie nieco inny. Różnice dotyczą także sposobu dystrybucji zysków z eksportu bananów z małych farm i dużych plantacji. Uczestnicy często pytają o podział wartości w przypadku bananów Fairtrade. Ta gra dotyczy bananów „konwencjonalnych” – tak produkowana jest większość bananów, a kwestią Fairtrade najlepiej zająć się później podczas warsztatów, bo dyskusja może się przeciągać lub utknąć w martwym punkcie, kiedy zaczniemy się wdawać w szczegóły i zawiłości Sprawiedliwego Handlu. Poza tym kwota otrzymywana przez rolnika uprawiającego banany w systemie Fairtrade może być różna w zależności od kraju, bo cenę określają specyficzne dla danego kraju uwarunkowania. Cena jest taka, by rolnicy i pracownicy farm otrzymywali godną płacę – tj. wystarczającą na mieszkanie, jedzenie, edukację dzieci oraz zaoszczędzenie niewielkiej sumy na inne wydatki. W systemie Fairtrade pracownicy czy drobni rolnicy jako grupa dostają także „premię społeczną” i sami wspólnie decydują, na co ją wydadzą – np. na podwyżki płac, na projekty rozwoju społeczności, poprawę praktyk produkcyjnych lub cele związane z ochroną środowiska.

PROPONOWANE TEMATY DO DYSKUSJI:

- ▶ Co myśli grupa?
- ▶ Kto odnosi największe, a kto najmniejsze korzyści? Czy ta sytuacja jest sprawiedliwa?
- ▶ Dlaczego dystrybucja dochodów wygląda właśnie w ten sposób?
- ▶ Kto ma władzę i dlaczego?
- ▶ Co można zrobić, żeby poprawić sytuację?
- ▶ Jaką rolę mogą odegrać konsumenci?
- ▶ Czy bylibyście gotowi płacić więcej za banany, gdybyście wiedzieli, że pracownicy/pracownice i rolnicy/rolniczki dostają za nie cenę pozwalającą im zaspokoić podstawowe potrzeby?
- ▶ Czy uczestnicy i uczestniczki wiedzą o podobnych sytuacjach w Polsce – np. sytuacji szwaczek w małych zakładach odzieżowych w Polsce?

KLUCZOWE KONCEPCJE:

- ▶ Jesteśmy związani z innymi ludźmi na całym świecie poprzez rzeczy, które konsumujemy.
- ▶ Wiele produktów w naszych sklepach wykonanych jest z surowców importowanych z krajów globalnego Południa.
- ▶ Wielu pracowników plantacji nie zarabia wystarczająco dużo, by zaspokoić podstawowe potrzeby, tj.: jedzenie, mieszkanie, ubranie, opieka medyczna i szkolnictwo.
- ▶ Certyfikację Fairtrade wprowadzono po to, aby konsumenci i konsumentki mogli zagwarantować, że producenci dostają uczciwą zapłatę za swoją pracę.

OPISY RÓL DO GRY „PODZIAŁ BANANA”:

Są to tylko ogólne pomysły, nie wyczerpujące wskazówki!

Moderator/-ka może je wykorzystać, żeby wyjaśnić poszczególnym aktorom i aktorkom łańcucha dostaw ich role, a także to, jakimi sprawami powinny się te postacie przejmować i z czym wiąże się ich praca. Prosimy pamiętać, że podane poniżej informacje nie są wyczerpujące, a jedynie mają podsunąć pewne pomysły.

W grze bierze udział 5 głównych aktorów łańcucha bananów (co jest pewnym uproszczeniem w stosunku do rzeczywistości, odpowiednim jednak do celów gry).

PRACOWNIK PLANTACJI BANANÓW

12-14 godzin dziennie ciężkiej fizycznej pracy w gorącym klimacie...

Wybieranie najlepszych bananów...

Mycie bananów – trzymanie rąk przez cały dzień w wodzie...

Zrywanie bananów – przenoszenie ciężkich ładunków bananów na plecach...

Aplikacja nawozów sztucznych i pestycydów – może prowadzić do zagrożeń zdrowia, takich jak nowotwory, bezpłodność, wady okołoporodowe u potomstwa...

Pestycydy są także rozpylane z samolotów nad szkołami i domami...

Musisz martwić się o to, czy wystarczy ci pieniędzy na jedzenie, opłacenie rachunków za opiekę medyczną czy posłanie dzieci do szkoły...

Często jesteś zniechęcany do członkostwa w związku zawodowym z innymi pracownikami lub wręcz ci się to uniemożliwia; związek pomaga dopilnować, by pracodawca przestrzegał twoich praw, odpowiednio ci płacił i zapewniał przyzwoite warunki pracy i życia...

WŁAŚCICIEL PLANTACJI

Koszty eksploatacyjne: drogie pestycydy, paliwo do samolotów dokonujących oprysków, narzędzia i sprzęt...

Koszty honorariów prawników w przypadku, gdy pracownicy cię pozwą za wypadki przy pracy...

Odpady: przepisy Unii Europejskiej wymagają idealnych owoców bez plam i przebarwień, co zmusza do dużych inwestycji, a i tak spora część twoich upraw nie odpowiada tym wysokim wymaganiom. Przy każdym zbiorze tracisz więc pieniądze z powodu tych zmarnowanych bananów...

Czynnik ryzyka: ponosisz koszty w przypadku nieurodzaju albo kiedy huragan lub szkodniki zniszczą ci uprawy...

Inwestycje modernizacyjne: potrzebujesz funduszy, aby inwestować w modernizację plantacji i utrzymać się w branży...

Koszty ziemi: im dłużej dana plantacja jest wykorzystywana do uprawy bananów, tym więcej będzie potrzebować nawozów, bo ziemia się wyjaławia...

IMPORTER/WŁAŚCICIEL DOJRZEWAJNI

Transport: ciężarówką z europejskiego portu do dojrzewanli, a stąd do sklepów...

Kontrakty: importer odpowiada za kontrakty zarówno z producentami, od których kupuje banany (obiecując kupić ilość x tygodniowo), jak i ze sklepami (obiecując dostarczyć im ilość x bananów tygodniowo). Musi tych umów dotrzymać, nawet jeśli jeden z kontrahentów (końców łańcucha) go zawiedzie...

Opłata koncesyjna: importer płaci za koncesję na import bananów do Unii Europejskiej...

Reprezentacyjne biura/administracja: importer „potrzebuje” dużych, efektownych siedzib w biurach do celów administracyjnych i biurokratycznych, z jakimi wiąże się jego rola...

Gaz stosowany w dojrzewanliach: w dojrzewanliu bananów wykorzystuje się etylen...

PRZEWOŹNIK

Statki: wielkie statki towarowe są bardzo drogie i kosztowne w utrzymaniu...

Paliwo: przewiezienie jednego ładunku bananów z Ameryki Łacińskiej do Europy może trwać do 5 tygodni...

Ubezpieczenie: konieczne na wypadek utraty lub uszkodzenia ładunku, za co to ty, jako przewoźnik będziesz odpowiedzialny...

Chłodzenie: na pokładzie banany przechowywane są w wielkich chłodniach, żeby nie dojrzały podczas podróży, bo wtedy dotarłyby na miejsce „zepsute”...

Opłaty portowe: trzeba je wносить do władz portowych przy rejsie w jedną i w drugą stronę...

SUPERMARKETY

Pracownicy i pracownice: supermarkety wymagają bardzo licznych personelu...

Koszty eksploatacyjne: oświetlenie, transport, zaprojektowanie strojów pracowników, toreb reklamówek itd...

Rozbudowa i kupowanie nowych nieruchomości, aby pozostać konkurencyjnym...

Ryzyko: supermarkety nie mogą stracić swojego wizerunku dotyczącego jakości produktów. Jeśli banany zostaną uszkodzone przy przenoszeniu czy układaniu lub trafiają na półki przejrzałe, na dłuższą metę supermarket straci klientów...

Wizerunek i reklama: aby przyciągnąć i utrzymać przy sobie klientów, supermarkety muszą inwestować w reklamę i budowanie wizerunku...

BANANOWE GLOBINGO

CEL: ćwiczenie można wykorzystać na rozgrzewkę. Zdania, które uczestnicy uzupełniają i twierdzenia, nad którymi dyskutują w tej grze, skłaniają do krytycznej analizy handlu bananami.

DLA KOGO PRZEZNACZONE JEST TO ĆWICZENIE: można je dostosować do dowolnej grupy. Przedstawiona tu wersja będzie odpowiednia dla starszych dzieci i dorosłych.

CO BĘDZIE POTRZEBNE: po jednym długopisie i jednym arkuszu Globingo na osobę.

PRZEBIEG:

1. Rozdaj arkusze i długopisy.
2. Każdy uczestnik i każda uczestniczka mają znaleźć wśród pozostałych kogoś, kto odpowie na pytania na arkuszu i podpisze się w odpowiednim okienku pod odpowiedzią – do każdej ramki na arkuszu, czyli do każdego pytania, muszą znaleźć inną osobę. Nieważne, czy odpowiedzi będą prawidłowe, czy nie.
3. Uczestnicy i uczestniczki starają się wypełnić jak najwięcej ramek (znaleźć odpowiedzi na jak najwięcej pytań) w wyznaczonym czasie. Jeśli wypełnią wszystkie, krzyczą na głos BINGO.
4. Omów podane przez uczestników i uczestniczek odpowiedzi i podaj odpowiedzi prawidłowe. Jeśli to możliwe, dla osoby która wygrała przygotuj drobną nagrodę.

KTO ZNALAZŁ KOGOŚ, KTO...

1. Potrafi wymienić 3 kraje, w których uprawia się banany.
2. Zgadnie, jaką długość ma banan pierwszej klasy według przepisów UE.
3. Wie, czy przy produkcji bananów na eksport ludzie pracują głównie na:
  - a. dużych, zmechanizowanych plantacjach, które eksportują większość uprawianych bananów, czy
  - b. małych rodzinnych farmach.
4. Wie, czy pracownicy dużych plantacji bananów zwykle mają kontrakt:
  - a. na całe życie;
  - b. na sezon letni, kiedy banany dojrzewają do zbiorów;
  - c. krótkoterminowy, na 3-6 miesięcy.
1. W ten sam sposób obsadź role właściciela plantacji, przewoźnika, importera/hurtownika/operatora dojrzewalni oraz sprzedawcy detalicznego (supermarketu). Dopilnuj, by wszyscy uczestnicy i uczestniczki mieli do odegrania jakąś rolę.
5. Potrafi oszacować, ile pieniędzy dostaje pracownik plantacji bananów w Nikaragui do ręki za podstawowy ośmiogodzinny dzień pracy.
6. Potrafi mniej więcej oszacować, jaki procent ceny konwencjonalnego banana zwykle przypada na któryś z dużych europejskich supermarketów.
7. Wie, co znak Fairtrade oznacza dla producentów.
8. Wie, które supermarkety sprzedają banany Fairtrade.
9. Potrafi wymyślić jeden sposób na promowanie Fairtrade (Sprawiedliwego Handlu).

Znajdź osoby, które odpowiedzą na pytania na arkuszu i podpiszą się w odpowiedniej ramce. Na każde pytanie musi odpowiedzieć inna osoba. Nie jest istotne, czy odpowiedzi będą prawidłowe, czy nie.

1. Banany uprawia się w:

Imię:

.....
.....
.....

2. Banan pierwszej klasy ma według UE co najmniej:

Imię:

..... cm.

3. Większość ludzi pracujących w przemyśle bananowym pracuje:

Imię:

- a. na dużych plantacjach
b. na małych farmach rodzinnych

4. Kontrakt pracownika plantacji bananowej jest zazwyczaj:

Imię:

- a. dożywotni
b. na sezon letni
c. krótkoterminowy (3-6 miesięcy)

5. Pracownik plantacji bananów w Nikaragui zarabia „na rękę”: ..... dolarów (USD) za podstawowy ośmiogodzinny dzień pracy.

Imię:

6. Supermarket może brać dla siebie ponad .....% ceny banana.

Imię:

7. Znak Fairtrade oznacza dla producentów:

Imię:

.....
.....
.....

8. Kupiłem/-am ostatnio banany Fairtrade w:

Imię:

.....

9. Mógłbym/Mogłabym wspierać Fairtrade (Sprawiedliwy Handel) na przykład poprzez:

Imię:

.....
.....
.....

ODPOWIEDZI I DYSKUSJA:

1. Trzy kraje, w których uprawia się banany:

Banany uprawia się w klimacie tropikalnym – w Afryce, Ameryce Łacińskiej, na Karaibach, w Oceanii itd. Istotną kwestią jest tutaj to, że w wielu krajach jest to uprawa podstawowa, a więc stanowiąca fundament diety, ale tylko około 20% wszystkich uprawianych bananów przeznaczają się na eksport.

Kraje eksportujące banany to m.in.:

- ▶ w Ameryce Łacińskiej: Ekwador, Kostaryka i Kolumbia – eksportują najwięcej bananów na świecie. Inne kraje latynoamerykańskie eksportujące banany to Gwatemala, Honduras, Belize, Panama, Nikaragua, Surinam;
- ▶ na Karaibach: Wyspy Nawietrzne (Saint Vincent i Grenadyny, Saint Lucia, Dominika), Jamajka, Republika Dominikańska;
- ▶ kraje europejskie – tj. należące do UE, a więc w istocie nie „eksportują” bananów, ale uprawiane w nich banany są sprzedawane w UE: Martynika (Francja), Gwadelupa (Francja), Wyspy Kanaryjskie, Grecja, Portugalia;
- ▶ w Afryce: Ghana (tylko plantacje Fairtrade), Kamerun, Wybrzeże Kości Słoniowej.

2. Jaką długość ma banan pierwszej klasy według przepisów UE?

Minimum 14 cm, w tym mniej niż 1 cm plam na skórce, ale czy to ważne? Większość supermarketów ma znacznie wyższe standardy jakości niż UE, podobno dlatego, że konsumenci życzą sobie perfekcyjnie wyglądających owoców i warzyw. W konsekwencji jednak mamy więcej marnotrawstwa i odpadów, a także na coraz szerszą skalę stosowane są intensywne metody produkcji, z wysokim zużyciem pestycydów, aby zapewnić idealną jakość całych upraw. A sam owoc w środku może być doskonały, bez względu na to, czy na skórce są plamki, czy nie.

3. Czy przy produkcji bananów na eksport pracuje się głównie na dużych, komercyjnych, zmechanizowanych plantacjach, które eksportują prawie całość zbiorów, czy na małych farmach rodzinnych?

Większość bananów jest uprawiana na dużych monokulturowych plantacjach w Ameryce Łacińskiej. Natomiast na Karaibach są to głównie małe gospodarstwa rodzinne.

4. Czy pracownicy i pracownice dużych plantacji bananów mają zazwyczaj kontrakt na całe życie, na letni sezon zbiorów, czy krótkoterminowe kontrakty na 3 do 6 miesięcy?

Większość pracowników i pracownic dużych plantacji ma kontrakty krótkoterminowe. Oznacza to, że mają mniej praw niż pracownicy zatrudnieni na stałych umowach, często także niższe płace itd. (Banany nie są właściwie owocami sezonowymi, więc pytanie o „sezon letni” to zmyłka!).

5. Ile pieniędzy dostaje pracownik/pracownica plantacji bananów w Nikaragui do ręki za podstawowy ośmiogodzinny dzień pracy?

Około 1,20 dolara (USD). To mniej więcej jedna trzecia szacowanej wartości podstawowego koszyka żywnościowego w Nikaragui. Jednak z ostatnich raportów wynika, że niektórzy pracownicy i pracownice nie otrzymują nawet zapłaty w gotówce za swoją pracę, a jedynie zielone banany.

6. Jaki procent ceny konwencjonalnego banana trafia zazwyczaj do supermarketu jednej z dużych europejskich sieci?

W Polsce to około 20%, podczas gdy do kieszeni pracownika: 8-9%. Te proporcje zależą również od kraju, w którym banany są sprzedawane, np. we Francji pracownicy plantacji dostaną zaledwie 4% ceny, a supermarket nawet ponad 55%. Na te różnice ma również wpływ koncentracja na rynku sieci supermarketów i ich udział w sprzedaży żywności ogółem. Banany to najbardziej dochodowy towar sprzedawany w europejskich supermarketach. Supermarkety stały się najsilniejszymi graczami w łańcuchu dostaw, a niskie ceny, które płacą dostawcom za banany mają bezpośredni negatywny wpływ na poziom płac i warunków życia pracowników plantacji.

7. Co znak Fairtrade oznacza dla producentów?

Znak Fairtrade (Sprawiedliwego Handlu) gwarantuje producentom cenę minimalną, pozwalającą na zaspokojenie podstawowych potrzeb żywnościowych, mieszkaniowych, zdrowotnych i edukacyjnych. Dostawcy zobowiązują się do długofalowych relacji z producentami, aby zapewnić zrównoważony rozwój. Rolnicy i rolniczki otrzymują wsparcie, by lepiej chronić środowisko, ograniczyć stosowanie pestycydów i zmniejszyć ilość odpadów. Ponadto od każdego sprzedanego kartonu bananów wypłacana jest premia Fairtrade, którą grupy Fairtrade, tworzone przez samych rolników, inwestują w swoje lokalne społeczności. Wejdź na stronę www.fairtrade.org.pl, żeby dowiedzieć się więcej o funkcjonowaniu Fairtrade oraz korzyściach, jakie system ten przynosi ponad 5 milionom rolników, pracowników i ich rodzin.

8. Gdzie można kupić banany Fairtrade?

W Polsce nie ma bananów z certyfikatem Fairtrade w stałej sprzedaży. Można je dostać okazynie w sieci marketów spożywczych Lewiatan, na bazarach i targach promujących zdrową i sprawiedliwą żywność, jak BioBazar. W supermarketach, jak Alma czy Lidl, można dostać banany z certyfikatami BIO lub organic. Polacy i Polki wciąż czekają na dostawców bananów Fairtrade, które są w stałej sprzedaży m.in. w Niemczech.

9. Jak możesz wspierać Fairtrade?

Sposobów na wspieranie Fairtrade jest wiele, poniżej przedstawiamy tylko kilka pomysłów: Jeśli w Twoim lokalnym supermarkecie nie ma bananów Fairtrade, poproś kierownika o wprowadzenie takich bananów do asortymentu lub zapytaj o nie w ankiecie badającej opinię klienta. Zachęć swój lokalny, niezależny sklep do wprowadzenia do sprzedaży certyfikowanych bananów. Zapytaj sprzedawcę/sprzedawczynię czy wie, skąd pochodzą banany, które sprzedaje i w jakich warunkach są hodowane.

Wprowadź produkty Fairtrade do swojego miejsca pracy – z informacjami o tym, co Fairtrade oznacza dla producentów.

Dowiedz się więcej o Sprawiedliwym Handlu i opowiedz swoim znajomym i rodzinie, jak korzystają na nim rolnicy i pracownicy – wielu ludzi dowiaduje się o Fairtrade właśnie z takich rozmów!

Zapisz się na newsletter Fundacji Kupuj Odpowiedzialnie – będziesz otrzymywać aktualne informacje, petycje i pilne apele o podjęcie działań od naszych latynoamerykańskich i karaibskich partnerów, a tym samym działać na rzecz stworzenia bardziej zrównoważonego świata, również w kwestii produkcji i konsumpcji owoców tropikalnych.

INNE POMYSŁY

W tej części przedstawiono pomysły i propozycje dalszych działań edukacyjnych w zakresie Sprawiedliwego Handlu i przemysłu bananowego. Niektóre z tych pomysłów powstały z myślą o starszych dzieciach i młodzieży, inne są przeznaczone dla dzieci młodszych. Jeśli chcesz dowiedzieć się czegoś więcej o którejś z poniższych propozycji, prosimy o kontakt z Fundacją Kupuj Odpowiedzialnie.

- ▶ **„Postaw się na moim miejscu”:** tworzenie postaci i scenariuszy na podstawie zdjęć rolników i rolniczek i ich rodzin na plantacjach bananów oraz wyszukiwanie osobistych historii rolników i rolniczek w Internecie (w języku angielskim dostępne są historie producentów i producentek Sprawiedliwego Handlu na stronie: www.fairtrade.net/producers/meet-the-producers.html). Można pomyśleć również o krótkim przedstawieniu teatralnym na podstawie tych historii z własnym scenariuszem.
- ▶ **Słuchowisko radiowe:** przygotowanie i nagranie słuchowiska radiowego. Proponowane tematy: historia pracowników i pracownic na plantacji, którzy zakładają związek zawodowy; równoległe opowiadana historia o życiu dwóch kobiet wychowujących dzieci; jednej w Polsce, drugiej w Kostaryce. Łączą je banany, które jedna z nich uprawia, a druga kupuje dla siebie i swoich dzieci.
- ▶ **Globalne obywatelstwo:** lokalny samorząd ma 50 000 złotych do przyznania grupie młodzieżowej na opracowanie projektu dotyczącego lokalnej społeczności, który będzie promować globalne obywatelstwo oraz odpowiedzialną konsumpcję owoców tropikalnych. Grupy mają przedstawić propozycję oferty przetargowej, by zaważczyć o te pieniądze. Kwota zostanie przyznana tylko jednej grupie.
- ▶ **„Banany w piżamach”:** wymyślanie własnych skeczy komediowych, aby promować Fairtrade, np. zestawiając „życie” banana z certyfikatem Fairtrade ze skórką pełną plamek i perfekcyjnego banana z dużej plantacji, bez żadnych przebarwień. Niech banany mówią same za siebie! Słapstickowe skecze, wierszyki, dowcipy itd.
- ▶ **„Bananowe sny”:** teatrzyk cieni. Dzieci układają własne historie, robią kukiełki i odgrywają swoje spektakle, rzucając cienie na niewielki ekran. Można np. przedstawić historię podróżującego banana od plantacji do naszego domu; odkrywać tajemnice banana przez bohatera lub bohaterkę opowieści.
- ▶ **„Podróż w poszukiwaniu bananów”:** próba prześledzenia drogi banana z palmy do naszych domów. Warto użyć dużej mapy świata, na której wspólnie przygotujecie rysunki, które zilustrują tę drogę. Na mapie zaznaczcie, skąd banan pochodzi i przymocujcie rysunki, które następnie ułożycie na mapie, żeby pokazać poszczególne etapy tej podróży. Możecie wzbogacić kolaż o zdjęcia, a nawet krótkie teksty informacyjne. Całość może posłużyć za gazetkę szkolną albo tablicę informacyjną.
- ▶ **„Współzależności globalne”:** konkurs plastyczny pokazujący współzależności globalne. Zastanówcie się jakie czynniki mają wpływ na produkcję i konsumpcję bananów. Pokażcie nie tylko kwestie związane z transportem, handlem międzynarodowym, ale też te związane ze środowiskiem i klimatem. Zasugeruj uczestnikom i uczestniczkom, żeby przygotowane przez nich prace pokazywały różne procesy w formie strzałek, kręgów lub innego typu powiązań. Prace możecie powiesić na ścianie i porównać je omawiając złożoność procesu produkcji i konsumpcji owoców tropikalnych.